

Dilin Kökeni: Geçmiş ve Geleceğe Bakış*

*Il linguaggio...è l'archivio più
copioso e più sicuro dell'umanità*

Merritt Ruhlen

Çev. Ahmet Bican Ercilasun**

Dilin kökeni konusu, -ki bu konudaki bütün tartışmalar 1866'da Société de Linguistique de Paris tarafından yasaklanmıştır- her zaman, genel toplumu ilgilendiren birkaç lengüistik problemden biri olmuştur.*** Belki de bu yaygın, fakat tenkitçi olmaktan uzak ilgi ve bu ilginin doğurduğu, ilmî değeri olmayan çok amatörce çalışmalar, bir de bilginlerin bu gibi konularla ilgilenmedeki genel isteksizlikleri yüzünden konu, karmakarışık bir durumda kalmış; konunun çeşitli parçaları çok defa açık bir şekilde birbirinden ayırt edilmemiştir. Ben burada konunun tek bir yönünü ele alacağım: Şu anda dünyada mevcut bütün diller ortak bir kökeni paylaşıyorlar mı, paylaşmıyorlar mı? Bu kökenin yerini ve zamanını incelemeyeceğim.

Problem

Biyoloji ile dil bilimi arasında, özellikle evrim yönünden göze çarpan paralellikler, genellikle 19. yüzyılın ortalarından beri bilinmektedir. Dile yaptığı az sayıdaki atıflardan birinde Charles Darwin 1871'de şunu belirtmiştir: "Farklı dillerin ve farklı insan gruplarının oluşumu ve her ikisinin tedricî bir süreç içinde gelişmiş olduğunun kanıtları ilgi çekici bir şekilde birbirleriyle paraleldir." Bu "ilgi çekici" benzerlikler olmasaydı biyologlar ile sınıflandırmacı dil bilimciler her hâlde ortak bir konferans yapmayı hiçbir zaman düşünmezlerdi; oysa tarihçiler ile matematikçiler bile nadir de olsa görüşürler. Fakat benim odaklandığım nokta, biyolojik ve lengüistik perspektiflerin birbirine yardım etmekten çok birbiriyle çarpıştığı alan üzerindedir. Biyologlar için *Homo sapiens sapiens*'in tek bir (monogenetik) kökeni olduğu bugün genellikle kabul edilmiştir (Çok

* Merritt Ruhlen, *On The Origin of Languages* (Stanford 1994), s. 261-276'daki 13. bölümün çevirisi.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Emekli Öğretim Üyesi.

*** Bu bölümün ilk biçimi, *International Conference on Language Change and Biological Evolution*, Torino, İtalya 1988'de sunulmuştur. Rusça tercümesi *Voprosi Yazıkoznaniya 1* (1991): 5-19'da yayımlanmıştır.

bölgeli evrim [Multiregional Evolution] taraftarları bunu tartışmaya devam etse de). Dolayısıyla biyologlar için Hint-Avrupa halklarının bilinen biyolojik akrabaları olmadığı fikri artık gülünçtür. Dil bilimcilerin pek çoğu için ise hâlâ, bütün insan dillerinin ortak kökeni olduğu çok şüphelidir ve hâlâ Hint-Avrupa ailesinin bilinen bir dil akrabası olmadığına sadece emin bir şekilde inanmakla kalmazlar; aynı zamanda bu tutum, onlar için pratikte temkinli araştırmacılığın bir değer ölçüsüdür. Teoride değilse bile pratikte lengüistik yaklaşım, Darwin öncesi yaklaşımdır; yani düzinelerce hatta yüzlerce lengüistik kol (taxa) tarihî olarak sanki birbirinden bağımsız bir şekilde gelişmeye maruz kalmışlardır. Dil bilimciler bütün bu kolların sonuçta akraba oldukları ihtimalini reddetmeye nadiren yanaşırlar; fakat böyle bir hipotez için herhangi bir lengüistik delilin varlığını reddederler.

Şüphesiz, *Homo sapiens sapiens*'in tek kökenliliği, insan dilinin de mutlaka tek kökenli olmasını gerektirmez. İki konu farklıdır ve farklı tutulmalıdır. Ve biyoloji ile dil bilimi arasında ilişkiler bulduğumuz zaman bu ilişkilerin bağımsız bir şekilde oluştuğunda ısrar ederiz. Ancak, çeşitli dil ailelerinin dillerini konuşan halklar arasındaki biyolojik farklar sıklıkla küçük olduğu hâlde, sözde birbiriyle ilişkisiz yüzlerce dil ailesinin manzarasında tuhaf bir şeyler vardır. Şüphesiz ki hiç kimse bu yüzlerce dil ailesinin her birinin bağımsız bir dil oluşumunu temsil ettiğini tasavvur etmez. Fakat, eğer o dil aileleri bağımsız gelişmelerin sonucu değilse, her birinin diğerinden, daha derin ilişkilere ait herhangi bir iz bırakmayacak kadar uzun zaman önce ayrılmış olması makul ve hatta mümkün müdür? İki asrı aşkın zaman önce kaba çizgileriyle keşfedilen ve çoğunlukla Hint-Avrupa ailesi kapsamında kullanılan karşılaştırmalı metodun, bu aileyle herhangi bir başka dil arasında, en azından dil bilimciler için tatminkâr olacak şekilde bir bağlantı kuramaması da aynı şekilde tuhaf değil mi? Bu muamma, Hint-Avrupa ailesinin arkaik veya üstün bir aile olduğu şeklindeki saçma ve bayağı bir olguyla birleşmiştir.

Hint-Avrupa ile diğer aileler arasında bağlantı kurma teşebbüslerine karşı genel kabullenmezliğin, oldukça erken bir tarihte şoven bir kendini beğenmişlik duygusundan cesaret aldığına ve her türlü uzun menzilli karşılaştırmanın (long-range comparison) önüne bir set dikerek tek kökenlilik konusunu düşünmeyi etkili bir şekilde engellediğine inanıyorum. Eğer, üzerinde en çok çalışılmış ve bütün ailelerden daha iyi anlaşılmış Hint-Avrupa ailesiyle herhangi bir başka aile arasında inandırıcı bir bağlantı kurmak mümkün değilse, üzerinde çok az çalışma yapılmış ve istenen zaman derinliği Hint-Avrupa'nınkinden daha uzun olan aileler arasında teklif edilmiş bağlantılara nasıl güvenebiliriz? Demek ki Hint-Avrupa'nın harika genetik izolasyonu devam ettiği sürece tek kökenlilik konusu da tartışmalı olmaya devam edecektir. Dilin kökeni üzerinde çalışma konusundaki Paris yasağı açıklandığı sırada, Avrupa'nın dünyayı kültürel

bakımdan ve her bakımdan yönettiği bir zamanda, bu Avrupalı büyüğü bu konudaki eseriyle ilk çözen, Birleşik Devletler'deki tarihî dil bilimci William Dwight Whitney (1867: 383) de daha az kötümser değildi: “Dil biliminin, ne şimdi ne de herhangi bir zaman, türümüzün tekliği veya çeşitliliği hakkında bize güvenilir bir fikir vermesini ümit edemeyiz.” Bu geleneksel görüşün kalıntıları pek çok dil bilimci arasında bugüne kadar devam etse de ben inanıyorum ki bu, bir asrı aşkın zamandan beri araştırmacıların nesilden nesile geliştirdiği büyük bir mittir. Bu mitin bu kadar uzun devam etmesinin, açık bir şekilde saklanan ırkçılık dışında, akademik ve kurumsal olmak üzere iki sebebi vardır. En çok sorumlu olan iki husus şudur: Yirminci asır dil biliminin baskın eş zamanlılık eğilimi ve akademik çevrelerde sürekli artan ihtisaslaşmaya sıkıca yapışma. Her ne kadar tarihî dil bilimi hiçbir zaman tamamen yenilmemiş ve genel dil biliminin ayrılmaz bir parçası olarak düşünölmeye her zaman devam etmiş ise de 20. asrın büyük bölümünde tarihî dil biliminin, eş zamanlı incelemelere göre arka sırada yer aldığından şüphe edilemez. Üstelik tarihî dil bilimde de, gerek yayın gerek ihtisaslaşma bakımından artan adımlar, kendi aileleri veya ilgili oldukları dil dışındaki gelişmeleri bir arada yürütmek konusunda pek çok araştırmacının cesaretini kırmıştır. Gelişmeler hakkında, mesela Bantu dil bilimindeki gelişmeler hakkında, Latin dilleri araştırmacıları arasında bunlara önem verilmeyebilir şeklinde zımni bir tavır birliği vardı.¹

Alternatif Bir Görüş

Bu genel düşmanca entelektüel iklime ve bazı meslektaşların asap bozucu şekilde korkutma ve suçlamada bulunmaları riskine rağmen Paris emrini ve Whitney'in uyarısını reddeden ve daha kapsamlı bir şekilde dünya dillerini sınıflandırmının delillerini bulmaya çalışan bazı bilginler her zaman mevcut olmuştur. Bu bilginlerden altısı burada zikredilecektir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde yayımlanmış birkaç eserinde İtalyan dil bilimci Alfredo Trombetti, dünyadaki çeşitli dillerden ve dil ailelerinden leksik ve gramatik kökleri mukayese ederek insan dilinin tek kökenliliğini kurmaya çalışmıştır. Trombetti'nin bazı teklifleri doğru değildi; diğer birçok teklifi ise daha sonra benimsenmiş (veya ondan bağımsız olarak keşfedilmiş) ve başka bilginlerce ince bir şekilde işlenmiştir; herhangi bir kimsenin bunu inkâr edebilmesi zordur. O daha 1905'te insan dilinin tek kökenliliği için güçlü bir ilk çerçeve sunmuştur.

Yeni Dünya'da, yaklaşık olarak 1910'dan 1930'a kadar, Amerikan dil bilimcisi Edward Sapir, 19. asrın dil sınıflandırmalarıyla ilgili kataloglarında, kendisinden önce sadece onlarcası tanımlanan sayısız Amerikan yerli dil ailesinin

¹ Ruhlen 1979'da bu anlayışa meydan okumaya çalıştı. Ayrıca Henry Sweet'in (1901), bu eserin altıncı bölümünde alıntılanan yorumlarına bak.

birleştirilmesi için birtakım kapsamlı teklifler yaptı. Sapir aynı zamanda, Na-Dene ile Çin-Tibet aileleri arasındaki genetik akrabalığı ilk teklif eden kişi idi. Bu bağlantı hâlihazırda yeniden canlandırılmakta ve genişletilmektedir (Bk. Bölüm 1 ve 4). Sapir'in Amerind dillerinin sınıflandırılmasıyla ilgili birçok katkısının tam bir tartışması için Ruhlen 1987'ye bakınız.

Sapir'in öğrencisi Morris Swadesh hem üstadının Amerind dil bilimindeki ilgisini hem de Trombetti'nin global keşif tutkusunu paylaştı. Her ne kadar onun ilk çalışmasında önceden teklif edilmiş çeşitli gruplar için etimolojiler verilirken Sapir'in çok tesiri görülüyorsa da daha sonraki çalışmasında, karışık sonuçlarıyla birlikte, kendi leksiko-istatistik tekniğini koydu. Bu sonraki safha esnasında, bütün dünyayı kapsayan bir lengüistik ilişkiler ağı kurmakla ilgilendi ve dünya dillerinin hiyerarşik sınıflandırılması problemi onun için daha az önemli hâle geldi. Onun 1967'deki mevsimsiz ölümü yüzünden, onun hayatının eseri asla hak ettiği şekilde tamamlanmayacak veya bir icmali ortaya çıkmayacaktır.

1960'ların ilk yarısında iki Rus araştırmacı, Vladislav İllich-Svitych ve Aron Dolgopolsky; Danimarkalı Holger Pedersen'in, Hint-Avrupa ailesinin Avrasya ve Kuzey Afrika'nın diğer birkaç ailesiyle birlikte Nostratik dalı altında bir grup oluşturduğu yolundaki eski teklifini yeniden canlandırdılar. Her ne kadar başlangıçta birbirlerinin çalışmalarından haberdar değil idiyeler de ulaştıkları sonuçlar o derece örtüştü ki Nostratik teorisi tek bir birleşik alan hâline geldi ve İllich Svitych'in 1966'daki trajik ölümü sebebiyle bu alandaki çalışma, Dolgopolsky ve diğerleri tarafından devam ettirildi. Klasik Nostratik teoriye göre, Hint-Avrupa ailesi, altı akraba alt gruptan biridir. Diğerleri Afro-Asyatik, Kartvel, Ural, Altay ve Dravid aileleridir. Bugüne dek, Nostratik grubunu destekleyen aşağı yukarı 400 etimoloji yayımlandı. Son zamanlarda Dolgopolsky (1984) Elam, Gilyak ve Çukçi-Kamçatka gibi grupların da Nostratik içine alınmasını teklif etmiştir.

Amerikan dil bilimcisi Joseph Greenberg, lengüistik sınıflandırma bilimine belki de en büyük katkıları yapmıştır. Greenberg 1950'lerde, Afrika dilleri üzerinde devrim sayılabilecek sınıflandırmasından itibaren dil sınıflandırmalarının az ilerlemiş olduğu bölgelerin incelenmesi işini üzerine aldı. 1963'te bütün Afrika dillerini dört dala ayırdı (Hoysan, Nijer-Kordofan, Nil-Sahra, Afro-Asyatik). Bu sınıflandırma, Afrika dil bilimindeki bütün çağdaş araştırmaların temellerini oluşturur. 1971'de Greenberg, Yeni Gine ve etrafındaki adalarda konuşulan çok çeşitli Papua dillerini içine alan Hint-Pasifik ailesinin delillerini ileri sürdü. 1987'de de Na-Dene ile Eskimo-Aleut dilleri hariç Yeni Dünya'nın bütün dillerini içine alan Amerind ailesinin önemli delillerini ortaya koydu. Şu anda; Afro-Asyatik, Kartvel ve Dravid'i dışarıda bırakan; Japon, Aynu, Gilyak, Çukçi-Kamçatka ve Eskimo-Aleut'u içine alan ve bu yönüyle Nostratik teorisinden farklılaşan kapsamlı Avrasyatik teorisiyle ilgili bir kitap

üzerinde çalışmaktadır.

Probleme Daha Yakından Bakış

Bu araştırmacıların çığır açıcı çalışmalarına rağmen dil bilimcilerin çoğunluğu hâlâ, Hint-Avrupa ailesinin bilinen bir dil akrabasının olmadığı ve hiç kimsenin hiçbir zaman böyle bir akrabalığı kanıtlayamayacağı inancına bağlıdır. Çünkü onlara göre Hint-Avrupa ailesinin zaman derinliğinden öteye gidebilecek herhangi bir delile ait genetik akrabalık izlerinin tamamı, aralıksız devam eden fonetik ve semantik erozyon tarafından tamamen tahrip edilmiştir. Bu inanç o kadar güçlüdür ki aksini ispat etme gücüne sahip dil bilimciler dahi, tarihî karşılaştırmalı dil biliminin hâkim görüşlerine meydan okumak yerine sıklıkla genetik akrabalığı reddeden delilleri bulmayı tercih ederler. Avustralya dil ailesi bu açıdan öğreticidir. Avustralya zamanımızdan en az 40 000 yıl önce insanların sürekli yerleşimine sahne olmuştur ve Proto-Avustralya dilini bu tarih civarına tarihlemeyi düşünmemek için sebep yoktur (Avustralya'nın Yeni Gine'den daimî kopuşunun 10 000 yıl kadar önceye uzandığı olgusunu da akılda tutmak gerekmesine rağmen). Proto-Avustralya dili, Hint-Avrupa'dan en az iki misli; daha büyük ihtimalle 7-8 misli yaşlı olmalıdır. Standart lengüistik evrim görüşüne göre bu zaman derinliğinde ilkel bir üniteye ait herhangi bir delil varlığını sürdürmez ve fakat Avustralya dalı, geçerli bir aile olarak evrensel kabul görmüştür.

Bu açık çelişkiyi uzlaştırmak için R. M. W. Dixon (1980), lengüistik tek biçimleşme (üniformitaryanizm) ilkesini bir kenara attı ve Avustralya dillerinin izolasyon sebebiyle, dünyadaki diğer dillerden çok daha yavaş değiştiğini ileri sürdü:

Proto-Avustralya dili geçmişte, muhtemelen birkaç on bin yıl önce, hayli uzun bir zaman konuşulmuş olmalıdır. Bu durum, Avustralya ailesi ile herhangi bir başka dil ailesi arasında genetik bir ilişkinin asla mevcut olamayacağını gösterir. Proto-Avustralya dili arkada, mesela Güney-Doğu Asya'da herhangi bir kardeş dil bırakmış olsaydı bile, araya giren uzun dönem yüzünden bütün tanınabilir özelliklerini tamamen değiştirmiş ve neticede tanınabilir bir ilişki için geride kalan benzerlikler yetersiz noktalar hâline gelmiş olacaktı. (Daha doğrusu, Proto-Avustralya dilinin akrabaları, yaşayan torunlara sahip olmayacaktı.) Genellikle diller o hızla değişir ki, ayrılmadan üç veya dört bin yıl kadar sonra genetik bağlar tanınabilir olmaktan çıkar. Avustralya dilleri, diğer dil ve kültürlerle temastan nispeten izole olmuşlardır ve onlara kıyasla daha yavaş bir hızla değişmişlerdir. Geride, lengüistik olarak daha kozmopolit bölgelerde kalan herhangi bir akraba dil ise bu şekilde korunmuş olmaz. (s. 237)

“Zamanın Unuttuğu Ülke” şeklindeki romantik Avustralya anlayışı hiçbir şekilde desteklenemez; bu anlayışın delillerden çok beklentilere dayandığı gözden kaçırılmaması gereken bir olgudur. Her hâlükârda Dixon şu inancında kategoriktir: “Avustralya dilleri ile kıt'a dışı herhangi bir dil arasında genetik bir ilişki olduğunu gösteren herhangi bir delil kesinlikle yoktur; hatta araştırmacıların ileri sürebileceği uzak bir ‘ihtimal’ dahi söz konusu olamaz. Avustralya dilleri o kadar uzun zamandan beri şimdiki yerlerinde bulunmaktadırlar ki başka dillerle

ilişkilerine dair herhangi bir delil zaman içinde aşınıp gitmiştir.” (s. 238)

Proto-Avustralya dili için yeniden kurulmuş (rekonstrüksiyonu yapılmış) köklerden, sayısı çok az olsa da bazılarının başka ailelerdeki köklerle akraba oldukları anlaşılmaktadır (bk.: Bölüm 14). Mesela çeşitli modern dillerde semantik genişlemelerle, bükülen, kıvrık şeyleri (dalga, nehir bükümü, yılanın vücudundaki tümsek) anlatan Proto-Avustralya dilindeki **bungu* “diz” kelimesini düşünelim. Bu biçim, “diz” anlamı için Hint-Pasifik dillerindeki etimolojiye sesçe de anlamca da çok benzerdir. Mesela Tobelo dilinde *buku*, Koyanu’da *poku* ve Teri Kawaş dilinde *bugu* sözleri aynı anlamdadır. Bu kökün izleri Avrasya’da da bulunur. Aynuca (*he-*) *poki(-ki)* “aşağı eğmek” buraya ait görünüyor. Aynı şekilde Proto-Hint-Avrupa’daki **beug(h)* “kıvrırmak”; Proto-Altay’daki **bük(ä)* “kıvrırmak, bükmek” (Mesela Uygurcadaki *bük* “diz çökmek”, Yakutçadaki *bük* “kıvrırmak”, Halhacadaki *bóx(ón)* “devenin hörgücü”, Evenkicedeki *buku* “kıvrım, eğri”) de bu kökle ilgilidir. Afrika’da Proto-Bantu dilindeki **bóngó* “diz”, gerçekten Australya’daki biçimle hem sesçe hem anlamca aynıdır. Nijer-Kongo ailesinin Batı Atlantik kolunda, mesela Baga dilinde *-buŋ* “diz” şekillerini buluruz. Nijer-Kongo ailesinin diğer dillerinde de bu kökün başka yansımalarının bulunması beklenebilir; fakat Nijer-Kongo dillerine ait herhangi bir etimolojik sözlük olmayışı şimdilik bunu gerçekleştirmeyi güçleştirmektedir. Nihayet aynı kök Amerind ailesinde de iyi tanımlanmıştır. Mesela Kuzey Amerika’daki Çumaş dilinde (*si-*)*buk* “dirsek”, Walapay dilinde (*mi-*)*puk* “diz” kelimelerini; Güney Amerika’daki Guamaka dilinde *buka* “diz, dirsek”, İnançe dilinde *poku* “yay” kelimelerini buluruz.

Bu örnek, Australya ailesi ile dünya dillerinin geri kalanı arasında asla tek genetik bağ değildir. Dixon, Proto-Australya dilinde **bula* “iki” kökünü yeniden kurmuştur. Blake (1988) de Pama-Nyungan alt grubunda bu sayının, ikilik zamirleri kurmak için nasıl kullanıldığını göstermiştir: **nyuNapalV* “siz ikiniz” ve **pula* “o ikisi”. Yok olmuş iki Tasmania dili (Dixon, Australya dilleriyle akraba olmadıklarını düşünür.) benzer biçimler sergiler: Güneydoğuda *boula* “iki”, güneyde *poalih* “iki”. Paul Benedict (1975), Astro-Tay hipotezi bağlamında, Güneydoğu Asya’nın belli başlı ailelerinin hepsinde iki sayısının benzer olduğunu belirtir. Benedict, Proto-Astroasyatik için **(m)bar* “iki” (krş. Santalice *bar*, Jehçe *bal*, Khmu’ dilinde *bār*, Eski Mon dilinde *?bar*); Proto Miao-Yao için **(a)war* “iki” köklerini yeniden kurar. Benedict aynı zamanda, Daik ailesinden mesela Mak dilindeki *wa* “ikiz” ve Astronezya ailesinden mesela Javanese dilindeki *kēmbar* “ikiz” biçimlerinin de öncekilerle akraba olduğunu düşünür. Afrika dillerinde, Edgar Gregersen’in (1972) Kongo-Sahra ailesini (Nijer-Kordofan ile Nil-Sahra’yı tek bir aile kabul eden teklifi) desteklemek için ileri sürdüğü delillerden biri iki sayısını anlatan biçimlerdi ki bunlar, şimdiye kadar gördüğümüz örneklerden güçlkle ayrılır. Nijer-Kongo ailesinden

Temnecede (*kə*)*bari* “ikiz”, Nimbaricede *bala* “iki”, Manocada *pere* “iki” ve Proto-Bantu dilinde **bàdi* “iki”; Nil-Sahra ailesinden mesela Nubicede *bar(-si)* “ikiz”, Meraret dilinde *warē* “iki” ve Kunama dilinde *barā* “çift” biçimleri vardır. Avrasya dillerinde İllich-Svitych’in Nostratik etimolojilerinden biri şu ana dek ele aldığımız biçimlerle ilgili görünmektedir; ancak bu ailelerde anlam, “iki” yerine “yarım, yan, parça” olmuştur. İllich-Svitych (1967) özellikle Proto-Hint-Avrupa dilindeki **pol* “yarım, yan” (krş. Sanskritçe (*ka-*)*palam* “yarım”, Arnavutça *palë* “yan, parça, çift”, Rusça *pol* “yarım”) ile Proto-Ural dilindeki **pälä* / **pole* “yarım” (krş. Yurak Samoyedcede *peele* “yarım”, Macarcada *fele* “yarım, ikinin bir yanı”, Vogulca *pääl* “yan, yarım”, Votyakça *pal* “yan, yarım”) ve Proto-Dravid dilindeki **pāl* “parça, kısım” (krş. Tamilce *pāl* “parça, kısım, pay”, Teluguca *pālu* “pay, kısım”, Parjice *pēla* “kısım”) arasında ilişki kurar. Nihayet akraba biçimler Kuzey ve Güney Amerika dillerinde de (krş. Wintunca *palo(l)* “iki”, Wappoca *p’ala* “ikizler”, Huavece *apool* “ikili kopça”, Koloradoca *palu* “iki”, Sabancece *pa?lin* “iki”) bulunur.

Avustralya ailesinin, dünyanın diğer bütün dilleriyle ilişkili olduğunu ispat edecek son bir delil sunmak istiyorum. Bu, en yaygın şekilleri *mi(n)* veya *ma(n)* olan ve “ne, kim” yahut başka bir soru kavramını ifade eden soru kelimesidir. Bu kök Trombetti, İllich-Svitych ve Greenberg’in çalışmalarında ele alınmıştır ve öyle görünüyor ki insanoğlunun dilinde en geniş olarak yayılmış şekillerden biridir. Dixon modern yansımalarına, mesela Dyirbalcadaki *minya* “ne” ve Pitta-Pitta dilindeki *minha* “ne” örneklerine göre Proto-Avustralya için **miNHa²* “ne” biçimini yeniden kurmuştur. Bu biçimler, Greenberg’in Hint-Pasifik etimolojilerinden birine dikkati çekecek şekilde benzemektedir. Mesela Matapça *mina* “ne”, Arapeşçe *mane* “ne”, Nyauraca *mānda* “ne, şey”, Katice *man* “herhangi bir şey”, Biadaca *min* “şey”, Laumbece *mina* “şey” biçimleri.

Avrasya dillerinde, az önce zikrettiklerimizle muhtemelen hep akraba olan çeşitli biçimler vardır. Astroasyatik ailesinde şu örnekler bunu gösterebilir: Kurkuca *amae* “kim”, Monca *mu* “ne”, Merkezî Sakayca *mā* / *mō* “ne”. Hint alt kıt’asındaki iki izole dil, Buruşaski ve Nahali dillerinde, konumuz olan soru biçiminin yansımaları vardır. Buruşaskicede *men* “kim” ve *amin* “hangi”, Nahalicede *miṅgay* “nerede” ve miyan “kaç” vardır. Kafkaslarda Proto-(Kuzey) Kafkasya dilindeki bir soru parçacığı olarak **ma* kökü yeniden kurulmuştur ve bazı diller *m* soru parçacığının da zamirsel kullanımına sahiptir. Mesela Çeçence *mila* “kim” ve Batsça *me* “kim”. Kartvel dilleri için G. Klimov (1964) **ma* (ne) ve **mi(n)* “kim” köklerini yeniden kurmuştur. Kuzey Avrasya boyunca *m* soru parçacığı geniş olarak yayılmıştır. Bunun pek çok tezahürleri hem İllich-Svitych’in Nostratik etimolojilerinde hem de Greenberg’in Avrasyatik

2 NH, lamino-diş arası nh ile lamino-damakı ny arasındaki bir karşılıklığı gösterir ve modern Avustralya dillerinde bulunur.

etimolojilerinde vurgulanmıştır. Örnekler şunlardır: Proto-Hint-Avrupa dilinde *mo (soru zarflarının temeli); Proto-Ural *mi “ne” (krş. Vogulca *män* “hangi, ne”, Tavgice *ma* “ne”, Macarca *mi* “ne, hangi”, Fince *mi* / *mi(-kä)* “ne, hangi”); Proto-Türkçe *mi “ne” (krş. Çuvaşça *mĕn* “ne” ve Türkçe *mi* -bir cümle enklitiği-); Moğolca *-ū*(*< *mu*) -cümle soru parçacığı- ve Mongurca *amu* / *ama* “ne”; Tunguzca *-ma* (bir belirsizleştirici); Korece *muōt* “ne” ve Eski Korece *mai* “niçin”; Ryukyuanca (Japoncaya çok yakın bir dil) *mī* “ne”; Aynuca *mak* / *makanak* “ne”, *makan* “ne tür”; Çukçaca *mikin* “kim”, Kamçadalca *min* “hangi, ne tür”.

Yeni Dünya’da, benim çok iyi bildiğime göre Eskimo-Aleut ailesinde de, Na-Dene ailesinde de *m* soru parçacığı bulunmaz; fakat Amerind ailesinde geniş olarak yayılmıştır. Kuzey Amerika örnekleri şunlardır: Kuzey Sahatinece *mĕn* / *mna* “nerede”, Merkezî Sierra Miwok dilinde *minni* “kim”, San Jose dilinde *mani* “nerede”, Çoktawcada *mana* “ne zaman” ve Çikasawcada *mano* “nerede”. Güney Amerika’dan şu örneklerle sahibiz: Kagabaca *mai* “kim”, *mani* “nerede”, Paezce *maneh* “ne zaman”, Allentiak dilinde *men* “kim”, Katyoca *mai* “nerede”, Guajajara dilinde *mon* “kim”, Maripuca *manub* “hangi yönde”, Kofanca *mañi* “nerede”, Krenje dilinde *menō* “kim” ve Botokudo dilinde *mina* “kim”.

Afrika’da, Afro-Asyatik ailesinde *m* soru parçacığı geniş olarak yayılmıştır ve muhtemelen Hoysan ailesinde de bulunmaktadır. Hoysan örnekleri nispeten azdır (krş. Kxoe dilinde *mā* “kim”, *mǎ* “hangi”, Naroncada *kama* “eğer, ne zaman”, Namacada *maba* “nerede”); fakat Afro-Asyatik ailesinin her kolunda yaygın olarak vardır. Örnekler şunları içine alır: Akadca *mīn* “ne”, *mann* “kim”, Amharca *min* “ne”, Arapça *man* / *min* “kim”, Tuaregce *ma* “ne”, *mi* “kim”, Sahoca *mā* “ne”, *mi* “kim”, Somallice *māḥā* “ne”, Oromo dilinde *māni* “ne”, Kaffaca *amone* “ne”, Hausa dilinde *mē* / *mī* “ne”, Bataca *mən* “ne”, Logene dilinde *mini* “kim”.

Yukarıdaki bütün biçimlerde, kökün başında bulunan *m*- parçasının aynı olduğu iddiasındayım. Sondaki *-n* parçası değişik kaynaklara sahip olmakla beraber bunlardan biri bulunma hâlidir. Yukarıdaki bazı örneklerde görülebilen *k* soru parçacığı ise dünya dillerinde *m* soru parçacığının başlıca rakibidir. Bazen ona katılır; bazen onun yerini alır; bazen de yerini ona bırakır. Bu iki soru parçacığının (ayrıca üçüncü olarak *y* parçacığı) karmaşık etkileşimi, Trombetti, İlych-Svitych ve Greenberg tarafından tartışılmıştır ve her üçü de *m* soru parçacığının umumiyetle şahıs bildirmeyen (ne?) bir karakter taşıdığına; buna karşılık *k* soru parçacığının umumiyetle şahıs bildirici (kim?) bir özelliğe sahip olduğuna dikkat çekmişlerdir. Nihayet, bu kökün, Afrika’dan Amerika’ya aşırı dağılımına rağmen Nijer-Kordofan veya Nil-Sahra ailelerinde görülmemesi anlamlı olabilir ki bu noktaya daha sonra döneceğim.

Bu kökler; çok geniş bir şekilde yayıldıkları ve bunlardan birçoğu en az

Trombetti zamanından beri bilindiği hâlde; teorik açıdan örosantrik inancını koruyan tarihî-karşılaştırmalı dil bilimi üzerinde çok az tesir bırakmıştır. Bir örnek olarak, Hint-Avrupa ailesine giriş mahiyetindeki metin kitapları dahi bunu göstermeye yeterlidir; bunlarda hâlâ, neredeyse evrensel bir şekilde, Hint-Avrupa ailesinin herhangi bir diğer aileyle ilişkisi olmadığı görüşü hâkimdir. Bu yüzyılda iki Amerika'yla ilgili dil sınıflandırmalarında gerçek bir gerileme görülür ve sözde bağımsız ailelerin sayısı 200'ü geçer. Bu durum, Greenberg'in, Amerika'da aslında sadece üç aile olduğunu ikna edici delillerle ileri sürdüğü 1987 yılına kadar sürer (bk. 6. Bölüm). Ayrıca birçok Altayist Asya'da üç Altay dili arasında herhangi bir akrabalık olduğunu reddetme noktasına gelmiştir ve hatta Yukagir'in Ural ailesiyle akrabalığı da bazen inkâr edilmiş veya sorgulanmıştır. Birçok yönü bulunan daha kapsamlı sınıflandırmaların kabul edilmemesinin sebepleri, Greenberg (1987) ve Ruhlen (1987)'de yeteri kadar tartışılmıştır. Uzun menzilli karşılaştırma (long-range comparison) karşıtlarının havasını vermek için birkaç özel eleştiriyi, fazla derine dalmadan, bir kere daha burada ele alacağım.

Uzun menzilli karşılaştırma yöntemine geleneksel olarak yapılan en yaygın eleştiri şudur: İleri sürülen bağlantılar, semantik ve/veya fonolojik olarak, tarihî bir ilişki kurmaya imkân vermeyecek kadar farklıdır. Bu, yukarıda yapılan etimolojilerle ilgili ters bir durumdur. Çünkü o etimolojiler, teklif edilen zaman derinliğinde ilişki kurmaya imkân vermeyecek kadar, sesçe ve anlamca benzer olmakla eleştirilmiştir. Bu etimolojilerde ortaya konan farazî yakınlıklar, ses ve anlamca o kadar kapsamlı ve o kadar benzerdir ki eğer sadece bazı Güney Amerika yerli dilleriyle ilgili olsalardı onların genetik akrabalıkları hiç de ihtilafli olmayacaktı. Fakat, dünyanın her köşesinden, birbiriyle ilişkili olmadığı kabul edilen dil ailelerine ait olduğu için bu etimolojilerin gerçek sağlamlığı, araştırmacılar için, nasıl bir genetik ilişkinin mümkün olabileceği hakkındaki beklentilerden daha az önemli olmuştur. Alçak seviyeli bir sınıflandırma (a low level of classification) için açık olan bir etimolojinin, daha yüksek seviyeli (higher level) sınıflandırmalarda³ -özde hiç fark olmamasına rağmen- “tesadüfi ses” hâline gelmesi nasıl bir düşüncenin sonucudur acaba? Trombetti bu tutarsızlığı şöyle eleştirmiştir: “Aşikârdır ki, Fin-Ugor *me* “ben”, *te* “sen” ile Hint-Avrupa *me-* ve *te-* (aynı anlamlar ile)'nin mukayesesinin bizatihi kendisi, Hint Avrupa dillerinin kendi aralarındaki zamir biçimlerinin denkliği konusunda yapılabilecek bir mukayese kadar değerlidir. Tek fark, Hint-Avrupa dillerinin ortak kökeni kabul edilirken Hint-Avrupa ile Fin-Ugor arasındaki ilişkinin reddedilmiş olmasıdır.” (1905: 44).

Latin dilleri gibi alçak seviyeli bir grubun üye dillerinin sık sık, çok benzer

3 “Alçak seviyeli sınıflandırma” kavramı yakın akrabalıklar için, “yüksek seviyeli sınıflandırma” kavramı ise uzak akrabalıklar için kullanılmaktadır. (çevirenin notu)

ve hatta aynı köktaşlar sergilemesini hiç kimse reddetmez. Ancak, 1) ister, sözde bağımsız olan yüksek seviyeli gruplaşmalarda (mesela Hint-Avrupa, Avustralya ve Amerind) biçim ve anlamca benzer köktaşlar paylaşılabilir olsun; 2) ister yeniden kurulmuş ana dillerin (mesela Proto-Hint-Avrupa, Proto-Nostratik veya Proto-Avustralya) hâlen yaşayan kardeş dillerinde, yeniden kurulmuş biçimle benzer veya aynı yansımalar görülmüş olsun; işte o zaman ihtilaf ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların her ikisinin de cevabı lengüistik değişimin derece ve tabiatına bağlıdır. Dixon'ın yorumlarının gösterdiği gibi, birçok dil bilimcinin inanışına göre lengüistik değişimin derecesi öyle bir derecedir ki sadece birkaç bin yıl sonra genetik ilişkinin bütün izleri silinir; o hâlde onun için her iki sorunun cevabı da hayırdır. Fakat eğer, bağımsız kabul edilen bütün dil aileleri ortak bir kökten türemiş ise, çeşitli ailelerde yeniden kurulabilir en eski öğelerin benzerliğinin hiç de sürpriz olmaması gerektiği bir vakıdır. *Daha fazla derinlikte daha fazla yakınlık, beklenen bir şeydir.*

İkinci sorun hakkında sadece şunu belirtmek istiyorum. Ne zaman etimolojik bir sözlüğe göz gezdirsem görürüm ki bir ana dil için yeniden kurulmuş bazı biçimler, o ana dilin hâlen yaşayan kardeş dillerindeki bazı yansımalarla ya aynıdır ya da benzerdir. Pokorny (1959) Proto-Hint-Avrupa *nepōt “erkek yeğen, erkek torun” biçimini yeniden kurar ki bu biçim en az 5 000 yıl önce mevcut olmalıdır. Fakat aynı biçim aynı anlamla, Rumence *nepot* “erkek yeğen, erkek torun” kelimesinde bugüne kadar el değmemiş şekilde korunmuştur. En azından bu örnekte Dixon'ın acımasız erozyonu kendini göstermemiş görünüyor. Hint-Avrupa'dan daha eski olan ailelerde de aynı olgu vardır. Yukarıdaki ilk etimolojide mesela Proto-Avustralya *bungu* “diz”, birçok modern dilde *bungu* “diz” yansımaları gösterir (msl. Guugu Yimidhir, Yidiny, Dyirbal). Şimdi eğer, bütün ihtimallere göre günümüzden 40 000 yıl önceye veya daha önceye tarihlenen Proto-Avustralya, çağdaş dillerdeki yansımalarla -ki onlar yeniden kurulmuş biçimle aynıdır- uyumlu olabiliyorsa bir kimse, Proto-Avustralya'dan sadece 20 000 – 30 000 yıl daha eski olması muhtemel Proto-Sapiens ile modern diller arasındaki benzer olguya neye dayanarak itiraz edebilir?

Kaldı ki lengüistik değişimin, *Homo sapiens sapiens*'in ortaya çıkışından beri daimi ve sürekli olduğu varsayımı yanlış da olabilir. Antropologlar, arkeologlar ve hatta tarihçiler arasında iyi bilinir ki kültürel evrim genel olarak, şu ana yaklaşır gibi her hızlanan adımda, gelişmiş bir şekilde ortaya çıkar. Aynı şey lengüistik evrim için de doğru olabilir. Aynı şekilde, tedrici ve daimi değişimin yavaş yürüyen bir süreci imişçesine biyolojik evrimin de çok uzun olması gerekliliği gibi düşünülmüştür. Niles Eldredge ve Stephen Jay Gould gibi araştırmacılar, zamanın çok uzun dönemleri boyunca küçük değişimler barındıran evrimin daha epizodik bir karakter taşıdığını iddia etmişlerdir (bk. Eldredge 1985); felaketler ve toplu yok oluşlar üzerine yapılan son araştırmalar

da bu karakteri destekler çizgidedir. Geçmiş 100 000 yılda nasıl bir lengüistik evrim olduğunu bilmediğimiz için o bize, muhtemel zeminlerdeki mümkün gelişmelerin elendiği bir premature gibi görünür.

Şüphesiz bazı dil bilimciler, diğer dil ailelerinin sık sık, kendi ilgilendikleri ailedekilere benzer köklere sahip olduğunun farkında değildirlir. Öyle sanıyorum ki Dixon'ın durumu da böyledir. Diğer dil bilimciler ise böyle köklerin farkındadırlar; fakat onları önemsememeyi tercih ederler. Greenberg'in 1987'de Amerind ailesini desteklemek için teklif ettiği deliller arasında en ikna edici olanlardan biri, 11 dalın tamamında birinci şahısta *n*, ikinci şahısta *m* bulunması idi. 12. Bölüm'de not edildiği gibi, birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin, zamanlar boyunca en istikrarlı anlamlar arasında olduğu bilinmektedir. Dolgopolsky (1964), birinci şahıs zamirinin en istikrarlı öge olduğunu, ikinci şahıs zamirinin de (ikinciye takiben) üçüncü sırada yer aldığını keşfetmiştir. Yine çok iyi bilinir ki ön ses durumundaki geniz ünsüzleri en istikrarlı sesler arasındadır ve istikrarlı seslerin istikrarlı anlamlarla birlikte bulunması, 12 000 yıl sonra bile bu zamirlerin Amerind ailesinin her dalında korunmuş olduğu manasına gelir. Bu iki zamirin Kuzey ve Güney Amerika'daki geniş dağılımına ilk dikkati çeken Greenberg değildir. Swadesh (1954), Amerind (henüz bu adlandırma yoktu) için ek deliller de içeren bir makalesinde bu zamirlerin dağılımını vurgulamış; bir yıl sonra da Greenberg, Swadesh'in makalesinden habersiz olarak aynı dağılımı keşfetmiştir. Greenberg şöyle der: "İki araştırmacının birbirinden bağımsız olarak aynı temel gözlemi yapması, benim belirlediğim Amerind gruplandırması için ilgi çekici bir dolaylı delildir." (1987: 54).

Bir Amerind araştırmacısı ve Greenberg'in baş eleştiricisi olan Lyle Campbell bunlara farklı bakar: "Yaygın birinci şahıs *n* ve ondan daha az yaygın ikinci şahıs *m* işaretleyicileri... sınıflandırmada başlangıçtan beri, çok anlamlı olmayan bir unsur kabul edilmiştir." (Campbell 1986: 488). Campbell doğru söylüyor, acınacak şekilde doğru söylüyor; çünkü o kadar önemli bir delil göz ardı edilmiş, daha da kötüsü küçümsenmiştir ki bu iftihar edilecek bir şey değildir. Eğer bir biyolog kendini beğenmişçesine "o bahsettiğiniz hayvanlar grubunun omurgalı olduğu uzun zamandan beri bilinmektedir ve bu beni şaşırtmamıştır" deseydi meslektaşları kahkahayla güler ve "haydi başka kapıya" derlerdi. Burada belki de biyoloji ile dil bilimi arasındaki farkın bir derecesini görüyoruz; özellikle kendilerini ortaya koyarken. Greenberg (1987) iki Amerind zamirinin temel ve aşikâr önemini şöyle özetler:

Tesadüfi olmayan olguları not etmek ve onları açıklamak bilimin görevidir. Eğer bir dünya haritasında özel birinci ve ikinci şahıs işaretleyicilerinin yerlerini belirliyorsak, Avrupa'da, Kuzey Asya'da ve Kuzey Amerika'nın ta Grönland'a varıncaya kadarki kuzey kısmında görülen birinci şahıs *m* ve ikinci şahıs *t* (*s* ile birlikte) kümesine; Eskimo-Aleut ve Na-Dene bölgeleri dışındaki Amerika kıt'asının tamamında görülen birinci şahıs *n* ve ikinci şahıs *m* kümesiyle birlikte dikkat etmeyi ihmal etmezdik. Bence tek başına bu gözlem dahi tarih fikri olan bir antropoloğun şu görüşe yönelmesi için yeterli olurdu: Burada en azından, birinci küme için hesaba alınması gereken bir şey, çok geniş bir stok ve ikinci küme için de hesaba alınması gereken diğer bir şey olmalı. (s. 55)

Mitolojiye Bir Son

Burada, günümüzde çok yaygın olan iki inanışın, Hint-Avrupa ailesinin bilinen bir akrabasının olmadığı ve dillerin tek kökenliliğinin lengüistik delillere dayanarak kanıtlanamayacağı şeklindeki inanışların ikisinin de doğru olmadığını ileri sürdüm. Bu hatalı iddialardaki inanış, dünyadaki lengüistik literatürün ciddi bir şekilde incelenmesinden çok, yaygın şekilde dil bilimi dışı ölçütlere ve peşin kabullere dayanmaktadır. Gittikçe artan, fakat sayıları hâlâ az olan bazı dil bilimciler, bütün dünya dillerinin ortak bir kökeni paylaştığını anlama noktasına gelmekte ve bu esas üzerinde çalışmaya başlamaktadırlar. Bu bölümün geri kalan kısmında, lengüistik sınıflandırmada tek kökenliliğin birkaç sonucundan söz edeceğim.

1. Lengüistik ilişkiyi araştırma artık bitmiştir (veya bitecektir); çünkü artık iki dil (veya iki dil ailesi) birbiriyle ilişkili midir diye sormanın anlamı yoktur. *Her şey birbiriyle ilişkilidir* ve iki farklı aile içinde veya arasında incelenmesi gereken mesele onlar arasındaki ilişkinin *derecesidir*, ilişkinin kendisi değil. Bütün sınıflandırma sorunları bir şeyle sona erdirilir: İnsan ailesinin hiyerarşik alt gruplarını lengüistik özellikler temelinde keşfederek. Bu özellikler leksikal (msl. Kökler, ekler) de olabilir; tipolojik (msl. geniz ünlüleri, ÖTY sıralı cümle, “biz” için içleyen / dışlayan ayrımı) de olabilir. Belirli bir alt grubu desteklemek üzere leksikal delillerin kullanımı, gerekçeye ihtiyaç göstermez; çünkü o, uzun zamandan beri karşılaştırmalı metodun esaslı bir tekniğine sahiptir. O teknik de bir kökün *toplam dağılımıdır* (*total distribution*) ki dağılımın sadece şu veya bu ailedeki varlığını değil, sınıflandırmadaki rolünü de ortaya koyar. Toplam dağılımda; Hint-Avrupa ailesindeki Grimm kanunu örneğinde olduğu gibi, belirli alt gruplar içindeki belirli gelişmeler, alt grup için ilave deliller de sağlayabilir.

Genetik sınıflandırmada tipolojik özelliklerin kullanımı daha tartışmalıdır. Genellikle kabul edilen görüş, bu tür özelliklerin genetik ilişkiyi göstermediğidir. İyi bilindiği gibi, Afrika dil bilimi üzerindeki bazı erken çalışmalarda tipolojik özelliklerin kullanımı kesinlikle, soyca genetik (phylogenetic) olmayan sınıflandırmalara yol vermiştir. Bu erken sınıflandırmacıların hatası, gereğinden az (bazen sadece bir) özelliklere güvenmelerinden çok özelliklerin kendisinden kaynaklanır. Böylece, katı bir tarihî perspektifle, cinsiyet kategorisi, geniz ünlüleri veya kelime sırası ölçütlerinin tek başına, dillerin sınıflandırılması için kullanılması saçma sonuçlara yol açıyordu. Böyle özellikler hâlâ, gramer ve sözlükten aşağı kalmayacak şekilde, genetik olarak dilin bir parçası gibi aktarılmakta ve böylece bazen, mutlak olmasa bile bir delil değeri taşımaktadır. 700 civarında Papua dilinde temel kelime düzeninin (Astronezya etkisinde kalmış birkaç dikkate değer istisna ile) değişmez olarak ÖTY şeklinde sıralanmasının, tabiatın bir tesadüfı olabilmesi çok zordur. Hint-Avrupa cinsiyet sisteminin diğer ailelerdeki cinsiyet sistemiyle akraba olmamasının, cinsiyet kategorisinin

Hint-Avrupa tarihinde genetik bir özellik olarak aktarılmış olmadığı anlamına gelmediği bir gerçektir (şüphesiz diğer ailelerde de bağımsız olarak gelişmiştir.). Dünyanın lengüistik dallanmasıyla ilgili ilk sınıflandırma analizlerinde (Darlu, Ruhlen ve Cavalli Sforza 1988), bazı tipolojik özelliklerin kullanıldığını görürüz. Mesela ünsüzler (*p, m, s* vb.nin varlığı veya yokluğu), ünlüler (*i, e, a* vb.'nin varlığı veya yokluğu), zamirler (içleyici, birinci şahıs ikilik zamirinin varlığı veya yokluğu) ve kelime sırası (temel bildirimli cümlede ÖTY sırasının varlığı veya yokluğu). Söz konusu dallandırmalarda dil bilimciler bunları sık sık akrabalık ilişkisi saymışlar ve tipolojik özelliklere dayanarak, hemen diğer bir dil ailesinin üyesi kabul etmişlerdir (msl. Ural ve Altay, Çukçi-Kamçatka ve Eskimo-Aleut, Na-Dene ve Kafkas, Nijer-Kordofan ve Nil-Sahra, Hint-Avrupa ve Afro-Asyatik). Bu ilk veriler tipolojide, önceden tahmin edilenden daha çok genetik bileşen olduğunu kabul eder.

2. Tek kökenliliğin ikinci bir sonucu şudur: İnsan ailesinin lengüistik özelliklere dayalı soy ağacını, biyolojik özelliklere dayalı olanla karşılaştırmak en azından teorik olarak mümkün hâle gelmiştir. Birçok dil bilimci hâlâ, lengüistik ve biyolojik özellikler arasında az bağlantı olduğuna inanmaktadır. Campbell şöyle der (1986: 488): “Apaçık olan bir şeyi tekrar etmek şart görünüyor: Dil ile gen havuzları yahut kültür arasında gerekirci (illî, deterministik) bir bağlantı yoktur.” Bununla beraber, L. L. Cavalli-Sforza vd. tarafından yapılan son bir çalışma (1988) göstermektedir ki biyolojik ve lengüistik sınıflandırmalar arasındaki bağlantılar, tabiatça en yakın olanlardır: “Lengüistik aileler; insan (popülasyon) gruplarına, kolaylıkla anlaşılabilen örtüşmelere ve onların, bir zaman çerçevesi belirlenebilmiş kökenine çok az olarak uygun düşer. Lengüistik büyük aileler ise, genetik ve lengüistik gelişme arasında önemli paralelliklere işaret etmek suretiyle dikkat çekici bir uygunluk gösterir.”

Birinci bölümde gördüğümüz gibi birçok lengüistik grup, sadece alçak seviyeli sınıflandırmalarda (msl. Doğu Astronezya, Altay) değil, yüksek seviyelilerde de (msl. Kongo-Sahra, Ostriik, Nostratik / Avrasyatik, Amerind) neredeyse aynen biyolojik gruplara uygun düşer. Bunlardan biri çok merak uyandırmıştır. Sahra altı Afrikası ile dünyanın geri kalanı arasındaki biyolojik bölünme, Kongo-Sahra (Gregersen 1972’de leksik ve gramatik delilleri sunulan) ile Kongo-Sahra dışı arasındaki temel lengüistik bölünme ile uyuşacak mı, uyuşmayacak mı? 14. bölümde gösterileceği gibi, Gregersen’ce tespit edilen bazı kökler gerçekten Kongo-Sahra’da daha yaygın olsa da dünyanın başka yerlerinde de görülmektedir ve bu bakımdan o kökler Kongo-Sahra’ya ait yenilikler olamazlar. Bu sebeple Gregersen’in etimolojileri, bir yandan Kongo-Sahra ile sınırlanmış, bir yandan da Kongo-Sahra ile diğer aileler arasında ortak olan bir karışımı içine alır. Bu konuyla ilgili olarak, yukarıda ele alınmış olan soru bildirici *min* “ne” kelimesinin etimolojisi ilgi çekicidir; çünkü o, Kongo-

Sahra dışında her yerde bulunmaktadır ve bu sebeple, geçerli bir lengüistik sınıfı ters yüz etse de Kongo-Sahra dışı gruplar için bir yenilik olabilirdi.

3. Tek kökenlilik kabul edildiği takdirde onun bir sonucu da, aile içi çeşitli fenomenlerle ilgili olarak yapılmış birçok iyi açıklamanın mecburen yeniden değerlendirilmesine yol açması olacaktır. Buna bir örnek olarak Dixon'ın (1980), Avustralya soru bildiricisi *miNHa* “ne” kelimesinin kökeniyle ilgili açıklamasına bakalım:

Kuzey Queensland'deki dillerde belirsiz soru biçimi olarak *miNHa* yoktur; onlarda *miNHa* “et, (yenebilir) hayvan” genellikle leksik bir ögedir. Büyük bir ihtimalle burada semantik bir değişim vardır; bir cins adı olan *miNHa* “hayvan”, bir belirsizlik terimi olan ‘herhangi bir şey’ anlamına geçmiştir. Pek çok Avustralya dilindeki diğer belirsizlik terimleri gibi bu da bir soru anlamını “ne” taşımaktaydı. Bugün, belirsizlik ve soru bildiren *miNHa*, New South Wales'te merkezleşen geniş bir bölgede (ve bu bölge dışında dağılmış birkaç dilde) görülmekte ve bölgesel bir dağılım modeli ortaya koymaktadır.” (s. 376).

Böylece Dixon soru bildirici *miNHa* “ne” kelimesini, “herhangi bir şey” anlamını bir ara basamak olarak kullanmak suretiyle, sesçe aynı olan “et” anlamındaki kökten türetir. Avustralya soru bildiricisi *miNHa*'nın, birçok başka dil grubunda benzer biçimli akrabası olduğuna dair pek çok delil olmasaydı bile Dixon'ın aile içi açıklamasının reddedilmesi gerektiğine inanıyorum. MEAT > SOMETHING (ET > HERHANGİ BİR ŞEY) anlam değişmesi görülmemiş; en azından diyebiliriz ki dünya dillerinde muhtemelen, tam olarak kanıtlanmamış bir şeydir. Daha da ötesi, normal semantik evrim, SORU > BELİRSİZLİK yönündedir; aksi yönde değil. Sonuç olarak Dixon'ın aile içi açıklaması, basit ve açık olmakla birlikte en ihtimal dışı açıklamadır. Greenberg (1990, 1991) Hint-Avrupa'daki belirli fenomenleri anlamak için geniş bir perspektifin önemini açıklar ki bu konu aynı zamanda Nostratik araştırmalarına da büyük katkı sağlayan konulardan biriydi. Biyoloji sınıflandırmacıları, geniş perspektifin çok önemli olduğunu uzun zaman önce anlamışlardı. Umulur ki dil sınıflandırmacıları da kısa zamanda benzer bir anlayışa kavuşacaklardır.

Biz sadece, insan popülasyonunun biyolojik ve lengüistik özelliklerdeki yansımalarının yapısını anlamaya başlıyoruz. İnsan türünün en yüksek seviyede sınıflandırılması konusunda biyolojik sınıflandırma şimdilik daha ileri durumda görünüyor; fakat hiç şüphesiz biyoloji ve dil biliminin her ikisinin de, türümüzün soy dallanmasını çözmeye kendilerine ait farklı ve önemli rolleri bulunmaktadır. Biyolojik ve lengüistik sınıflandırmaların her ikisi üzerinde de daha güvenle ve daha ayrıntılı olarak durulduğu zaman belki de, iki alan arasındaki paralellik ve benzerlikler artık tuhaf değil tabii görünmeye başlanacaktır.

Kaynaklar

- Benedict, Paul K. (1975), *Austro-Thai: Language and Culture*, New Haven, Conn.
- Bengtson, John D. ve Merritt Ruhlen (1992), "Global Etymologies", *On The Origin of Languages*, Stanford 1994, 277-336.
- Blake, Barry J. (1988), "Redefining Pama-Nyungan: Towards and Prehistory of Australian Languages", *Yearbook of Australian Linguistics* 1.
- Campbell, Lyle (1986), "Comment", on an article by Joseph H. Greenberg, Christy G. Turner ve Stephen L. Zegura, *Current Anthropology* 27: 488.
- Cavalli-Sforza, L. L., Alberto Piazza, Paolo Menozzi ve Joanna Mountain (1988), "Reconstruction of Human Evolution: Bringing Together Genetic, Archeological and Linguistic Data", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 85: 6002-6.
- Darlu, Pierre, Merritt Ruhlen ve L. L. Cavalli-Sforza (1988), "A Taxonomic Analysis of Linguistic Families", a. y.
- Darwin, Charles (1871), *The Descent of Man*, London.
- Dixon, R. M. W. (1980), *The Languages of Australia*, Cambridge, Eng.
- Dolgopolsky, Aron B. (1964), "Gipoteza drevneyşego rodsva yazıkoviş semei severnoy Eurasii s veroyatnostnoy toçki zreniya", *Voprosı Yazıkoznaniya* 2: 53-63 [İngilizce çevirisi: *Typology, Relation and Time* (editörler: Vitaliy V. Shevoroshkin and Thomas L. Markey), 1986, Ann Arbor, Mich., s. 27-50].
- (1984), "On Personal Pronouns in the Nostratic Languages", *Linguistica et Philologica* (editörler: Otto Gschwantler, Károly Rédei, Hermann Reichert), Vienna, 65-112.
- Eldredge, Niles (1985), *Time Frames*, New York.
- Greenberg, Joseph H. (1963), *The Languages of Africa*, Bloomington, Ind.
- (1971), "The Indo-Pacific Hypothesis", *Current Trends in Linguistics* (editör: Thomas A. Sebeok), Vol. 8, The Hague, 807-71.
- (1987), *Language in the Americas*, Stanford, Calif.
- (1990), "The Prehistory of the Indo-European Vowel System in Comparative and Typological Perspective", *Proto-Languages and Proto-Cultures* (editör: Vitaliy Shevoroshkin), Bochum, Germany, 77-136 (Rusça çeviri: *Voprosı Yazıkoznaniya*, 1989, No. 4: 5-31).
- (1991), "Some Problems of Indo-European in Historical Perspective", *Sprung from Some Common Source: Investigations into the Prehistory of Languages* (editörler: Sydney M. Lamb, E. Douglas Mitchell), Stanford, Calif., 125-40.
- (yayına hazırlanmakta), *The Eurasiatic Language Family: Indo-European and Its Closest Relatives*, Stanford, Calif.
- Gregersen, Edgar A. (1972), "Kongo-Saharan", *Journal of African Languages* 11: 69-89.
- İllich-Svitych, Vladislav (1967), "Materialı k sravnitel'nomu slovaryu nostratiçeskiş yazıkov", *Etimologiya* 1965 (Moskva), 321-73 [İngilizce çeviri: *Reconstructing Languages and Cultures* (editör: Vitaliy Shevoroshkin), Bochum, Germany, 125-76].
- (1971-84), *Opit sravneniya nostratiçeskiş yazıkov*, 3 cilt, Moskva.
- Klimov, G. A. (1964), *Etimologičeskiy slovar 'kartvel'skiş yazıkov*, Moskva.
- Pokorny, Julius (1959), *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Bern.
- Ruhlen, Merritt (1979), "On the Origin and Evolution of French Nasal Vowels", *Romance Philology* 32: 321-35.

- (1987), *A Guide to the World's Languages, Vol. 1: Classification*, Stanford, Calif.
- (1991), "Proişojdeniye yazıka: retrospektiva i perspektiva", *Voprosı Yazıkoznaniya* 1: 5-19 (Bu makalenin Rusça çevirisi).
- Swadesh, Morris (1954), "Perspectives and Problems of Amerindian Comparative Linguistics", *Word* 10: 306-32.
- Sweet, Henry (1901), *The History of Language*, London.
- Trombetti, Alfredo (1905), *L'unità d'origine del linguaggio*, Bologna.
- Whitney, William Dwight (1867), *Language and the Study of Language*, New York.